

นิพนธ์ต้นฉบับ

การมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำ ภายใต้โครงการส่งเสริม
และพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ของหน่วยจัดการต้นน้ำห้วยลำราญ
จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดศรีสะเกษ

**People Participation in Watershed Conservation under the
Extension and Development Project of Community Participation in
Conservation Forest at Huai Samran Watershed Management Unit,
Surin and Si Sa Ket Provinces**

ศศิธร อุทิศเชิงศักดิ์
วุฒิพล หัวเมืองแก้ว
สันติ สุขสอาด

Sasithorn Utishchawengsak
Wuthipol Hoamuangkaew
Santi Suksard

คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จตุจักร กรุงเทพฯ 10900
Faculty of Forestry, Kasetsart University, Chatuchak, Bangkok 10900, Thailand
E-mail: S6304@hotmail.com

รับต้นฉบับ 18 ตุลาคม 2555

รับลงพิมพ์ 9 พฤศจิกายน 2555

ABSTRACT

The objectives of this research were to determine the socio-economic characteristics, participation level and factors affecting people's participation in watershed conservation. The data were collected from interviewing 269 samples using the designed questionnaire. The statistical analysis methods used were frequency, percentage, mean, minimum, maximum, t-test and F-test with the given significance level of 0.05.

The results of the study revealed that most respondents were female with an average age of 45.57 years. The ethnicity of most respondents was Thai-Cambodian. Primary school was the highest educational level achieved by most and agriculture was their main occupation. Most respondents were social group members and had no social position in the community. The average size of land holding was 12.35 rai. Their average annual household income and expenditure was 96,377.23 and 75,432.90 baht, respectively. Most respondents received information about natural resource conservation, had a good knowledge and understanding of natural resource conservation and they also had a high level of participation in natural resource conservation. The activity having the highest participation level was benefit sharing. Furthermore, factors affecting people participation in watershed conservation were ethnicity, social position, household income from dependency on forest resources, the duration of employing the rules and regulations for control of

forest resource conservation and the performance of the operations for increasing the efficiency of forest protection under the Project According to His Majesty the King's Royal Initiative, and preparing the community data base.

Keywords: participation, conservation, watershed, development

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม ระดับการมีส่วนร่วม และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำ การรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามที่สร้างขึ้นสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 269 คราวเรือน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด t-test และ F-test กำหนดค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ย 45.57 ปี ส่วนใหญ่มีชาติพันธุ์เป็นคนไทยเชื้อสายเขมร การศึกษาระดับประถมศึกษา มีอาชีพหลักเกษตรกรกรรม เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม และไม่มีตำแหน่งทางสังคมในชุมชน มีขนาดพื้นที่ถือครองของครัวเรือนเฉลี่ย 12.35 ไร่ มีรายได้รวมของครัวเรือนเฉลี่ย 96,377.23 บาทต่อปี รายจ่ายของครัวเรือนเฉลี่ย 75,432.90 บาทต่อปี ส่วนใหญ่ได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระดับมาก และการมีส่วนร่วมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก กิจกรรมที่กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในระดับมากที่สุด คือ การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์ สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำ ได้แก่ ชาติพันธุ์ ตำแหน่งทางสังคมในชุมชน รายได้ของครัวเรือนจากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ ระยะเวลาของการมีกฎ กติกา ระเบียบ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และผลการดำเนิน โครงการเพิ่มประสิทธิภาพการป้องกันรักษาป่าตามแนวพระราชดำริ กิจกรรมจัดทำฐานข้อมูลชุมชน/หมู่บ้าน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม การอนุรักษ์ ลุ่มน้ำ การพัฒนา

คำนำ

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช มีการดำเนิน โครงการส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมของชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (สสอ.) ตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา โดยมีแนวคิดที่จะส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาของคนในชุมชนให้มีการรวมตัวกันเพื่อจัดทำแผนและกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขึ้นมา สำหรับใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง ให้เป็นไปตามความต้องการของส่วนรวม และสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทั้งในด้านการมีส่วนร่วมกันคิด ร่วมกัน

กำหนดแนวทางและกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ มีส่วนร่วมในการรับ

ผลประโยชน์ และมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล หน่วยจัดการต้นน้ำห้วยสำราญ จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดศรีสะเกษ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 9 (อุบลราชธานี) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้ดำเนิน โครงการดังกล่าว ตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2549-2553 ในพื้นที่หมู่บ้านเป้าหมาย 5 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านนาสนวนพัฒนา หมู่ที่ 9 บ้านโทะถันพัฒนา หมู่ที่ 10 และบ้านโคกทม หมู่ที่ 11 ตำบลจรส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ บ้านนาสวรรค์ หมู่ที่ 5 และบ้านแซร์ไพร่ได้ หมู่ที่ 8 ตำบลไพรพัฒนา อำเภอกุสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ ในปัจจุบันพบว่ามีการบูรณาการหลายพื้นที่ป่ามีการลักลอบ

ตัดไม้ทำลายป่าในพื้นที่ดังกล่าว จึงมีการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำของราษฎรในพื้นที่ดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อที่จะได้นำผลการศึกษาวិจัยมาปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำให้เหมาะสม และเป็นการเสริมสร้างให้ราษฎรในพื้นที่โครงการเกิดความสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการเพิ่มขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งก็จะเป็นการเอื้อต่อความสัมฤทธิ์ผลของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่โครงการให้กลับฟื้นคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ และมีศักยภาพในการอำนวยความสะดวกทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อสังคมได้อย่างสูงสุดและยั่งยืนต่อไป

ในการศึกษาคั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม ระดับการมีส่วนร่วม และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำ ภายใต้โครงการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของหน่วยจัดการต้นน้ำห้วยสำราญ

กรอบแนวคิดการวิจัย 1) ตัวแปรอิสระ ได้แก่ เพศ อายุ ชาติพันธุ์ ระดับการศึกษา ตำแหน่งในครัวเรือน การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม ตำแหน่งทางสังคมในชุมชน อาชีพหลัก รายได้ของครัวเรือนจากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ รายได้รวมของครัวเรือน ขนาดพื้นที่ถือครองของครัวเรือน การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ระยะเวลาของการมีภูมิกถิการะเบียบ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และผลการดำเนินโครงการเพิ่มประสิทธิภาพการป้องกันรักษาป่าตามแนวพระราชดำริ กิจกรรมจัดทำฐานข้อมูลชุมชน/หมู่บ้าน (village profile) และ 2) ตัวแปรตาม ได้แก่ การมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำ ภายใต้โครงการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ของหน่วยจัดการต้นน้ำห้วยสำราญ

สมมติฐานการวิจัย เพศ อายุ ชาติพันธุ์ ระดับการศึกษา ตำแหน่งในครัวเรือน การเป็นสมาชิกกลุ่ม

ทางสังคม ตำแหน่งทางสังคมในชุมชน อาชีพหลัก รายได้ของครัวเรือนจากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ รายได้รวมของครัวเรือน ขนาดพื้นที่ถือครองของครัวเรือน การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ระยะเวลาของการมีภูมิกถิการะเบียบ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และผลการดำเนินโครงการเพิ่มประสิทธิภาพการป้องกันรักษาป่าตามแนวพระราชดำริ กิจกรรมจัดทำฐานข้อมูลชุมชน/หมู่บ้านแตกต่างกัน การมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำ ภายใต้โครงการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ของหน่วยจัดการต้นน้ำห้วยสำราญแตกต่างกัน

อุปกรณ์และวิธีการ

ในการศึกษาคั้งนี้ใช้แบบสอบถามในการเก็บข้อมูล โดยสร้างแบบสอบถามจากแนวคิดทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และวัตถุประสงค์ที่ทำการศึกษาคัดลดจนการสำรวจภาคสนาม ทั้งนี้ แบบสอบถามดังกล่าวจะผ่านความเห็นชอบจากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 2 ท่าน และได้นำไปทดสอบ (pre-test) กับหัวหน้าครัวเรือนหรือผู้แทนครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านซึ่งเข้าร่วมโครงการฯ ปี พ.ศ. 2552 คือ บ้านตะเวง หมู่ที่ 2 ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ จำนวน 30 ชุด หากค่าความเชื่อมั่นเกี่ยวกับความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีของคูเดอร์-ริชาร์ดสัน (Kuder-Richardson) สูตร KR-20 (ยูทช, 2553) มีค่าเท่ากับ 0.9506 จากนั้นปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามอีกครั้ง ก่อนนำไปเก็บข้อมูลในหมู่บ้านเป้าหมาย

สำหรับการวิจัยคั้งนี้มีรายละเอียดวิธีการวิจัยคั้งนี้

1. กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นภูมิ (stratified sampling) และใช้

สูตรของ Krejcie and Morgan (1970) ได้ขนาดตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาจำนวน 269 คริวเรือน จากประชากร 886 คริวเรือน และใช้สูตรการกระจายตามสัดส่วน (สุมงกช, 2526) เพื่อให้เกิดการกระจายของกลุ่มตัวอย่างในการเก็บข้อมูลทั้ง 5 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านนาสวนพัฒนา หมู่ที่ 9 บ้านโทะลันพัฒนา หมู่ที่ 10 บ้านโคกทมหมู่ที่ 11 บ้านนาสวรรค์หมู่ที่ 5 และบ้านแซร์ไปรีได้หมู่ที่ 8 โดยมีขนาดตัวอย่างเท่ากับ 60 50 19 71 และ 69 คริวเรือน ตามลำดับ

2. การวัดระดับความรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของราษฎร มีคำถามจำนวน 10 ข้อ โดยตอบถูกได้ 1 คะแนน ถ้าตอบผิด ได้ 0 คะแนน จากนั้นนำคะแนนที่ได้ทั้งหมดมากำหนดระดับความรู้แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ ได้คะแนนน้อยกว่าร้อยละ 60

$$\text{ร้อยละของการเข้าร่วมในแต่ละกิจกรรม} = \frac{\text{จำนวนครั้งในการเข้าร่วมจริงในแต่ละกิจกรรม} \times 100}{\text{จำนวนครั้งทั้งหมดที่มีการดำเนินการในแต่ละกิจกรรมในรอบปีที่ผ่านมา}}$$

สำหรับการจัดระดับการเข้าร่วมกิจกรรมแบ่งเป็น 5 ระดับ คือ การไม่เข้าร่วมกิจกรรม (ร้อยละ 0) เท่ากับ 0 คะแนน การเข้าร่วมกิจกรรมน้อย (ร้อยละ 1-25) เท่ากับ 1 คะแนน ปานกลาง (ร้อยละ 26-50) เท่ากับ 2 คะแนน มาก (ร้อยละ 51-75) เท่ากับ 3 คะแนน และมาก

$$\text{ความกว้างของอันตรภาคชั้น} = \frac{\text{คะแนนสูงสุด} - \text{คะแนนต่ำสุด}}{\text{จำนวนชั้น}} = \frac{4 - 0}{4} = 1.00$$

จากเกณฑ์ดังกล่าว เมื่อได้ค่าเฉลี่ยแล้วสามารถแปลความหมายทางสถิติของระดับคะแนนได้ คือ ค่าคะแนน 0 คะแนน หมายถึง ไม่เข้าร่วม ค่าคะแนน 0.01-1.00 คะแนน หมายถึง ระดับการมีส่วนร่วมน้อย ค่าคะแนน 1.01-2.00 คะแนน หมายถึง ระดับการมีส่วนร่วมปานกลาง ค่าคะแนน 2.01-3.00 คะแนน หมายถึง ระดับการมีส่วนร่วมมาก และค่าคะแนน 3.01-4.00 คะแนน หมายถึง ระดับการมีส่วนร่วมมากที่สุด

หมายถึง มีความรู้ต่ำ (1 คะแนน) ได้ คะแนนร้อยละ 60-79 หมายถึง มีความรู้ปานกลาง (2 คะแนน) และได้คะแนนร้อยละ 80 คะแนนขึ้นไป หมายถึง มีความรู้มาก (3 คะแนน)

การวัดระดับการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำ โดยใช้วิธีนับจำนวนครั้งของกิจกรรมแต่ละกิจกรรมหลักซึ่งมีทั้งหมด 5 กิจกรรม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ของโครงการฯ ตามแผน การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล โดยนับจำนวนครั้งที่มีการจัดกิจกรรมทั้งหมดในแต่ละหมู่บ้าน โดยคิดค่าร้อยละของการเข้าร่วมกิจกรรมดังต่อไปนี้

ที่สุด (ร้อยละ 76-100) เท่ากับ 4 คะแนน

3. เมื่อรวบรวมข้อมูลและแจกแจงความถี่ของข้อมูลแล้ว นำค่าเฉลี่ยของการมีส่วนร่วมมาแบ่งระดับการมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ระดับ โดยมีเกณฑ์ในการแบ่ง ดังต่อไปนี้

การวิเคราะห์ข้อมูลจะเป็นแบบเชิงพรรณนา สถิติพื้นฐานที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับตัวแปรอิสระแต่ละตัวประกอบด้วย ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าต่ำสุด และค่าสูงสุด ส่วนการทดสอบสมมติฐานใช้สถิติ t-test และ F-test โดยกำหนดค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และทำการทดสอบความแตกต่างรายคู่โดยใช้วิธี Scheffe

ผลและวิจารณ์

ข้อมูลพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

จากการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างเป็นเพศหญิง ร้อยละ 55.02 และเพศชาย ร้อยละ 44.98 มีอายุ 36-50 ปี ร้อยละ 37.92 รองลงมาคืออายุ 51-65 ปี 21-35 ปี มากกว่า 65 ปี และน้อยกว่า 21 ปี ร้อยละ 26.77 23.79 8.55 และ 2.97 ตามลำดับ โดยมีอายุสูงสุด 77 ปี ต่ำสุด 15 ปี และเฉลี่ย 45.57 ปี ส่วนใหญ่มีชาติพันธุ์เป็นคนไทยเชื้อสายเขมร ร้อยละ 43.87 รองลงมาเป็นคนไทยเชื้อสายลาว และคนไทยเชื้อสายอื่น (คนไทยภาคกลางและภาคอื่น) ร้อยละ 38.29 และ 17.84 ตามลำดับ มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา ร้อยละ 60.60 รองลงมาคือมีการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ไม่ได้เรียนอ่านเขียนไม่ได้ มัธยมศึกษาตอนปลายหรือปวช. ไม่ได้เรียนแต่อ่านเขียนได้ ปริญญาตรี และปวส. คิดเป็นร้อยละ 13.76 10.78 7.06 6.69 0.74 และ 0.37 ตามลำดับ ส่วนใหญ่มีตำแหน่งในครัวเรือนเป็นหัวหน้าครัวเรือน ร้อยละ 52.04 รองลงมาคือ คู่สมรสหัวหน้าครัวเรือน เครือญาติ และพ่อ/แม่คิดเป็น ร้อยละ 38.66 7.44 และ 1.86 ตามลำดับ เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมร้อยละ 57.62 และไม่เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมร้อยละ 42.38 กลุ่มที่มีมากที่สุด คือ กลุ่มเกษตรกร ไม่มีตำแหน่งทางสังคมในชุมชน ร้อยละ 68.77 และมีตำแหน่งทางสังคมในชุมชน ร้อยละ 31.23 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน 5-8 คน ร้อยละ 49.81 รองลงมาคือสมาชิกในครัวเรือน 1-4 คน และมากกว่า 8 คน คิดเป็นร้อยละ 44.24 และ 5.95 ตามลำดับ โดยมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนสูงสุด 13 คน ต่ำสุด 1 คน และเฉลี่ย 4.93 คน จำนวนแรงงานในครัวเรือน 3-4 คน ร้อยละ 39.77 รองลงมาคือจำนวนแรงงานในครัวเรือน 1-2 คน มีมากกว่า 4 คน และไม่มีคิดเป็นร้อยละ 31.60 24.91 และ 3.72 ตามลำดับ โดยมีจำนวนแรงงานในครัวเรือนสูงสุด 9 คน เฉลี่ย 3.33 คน ประกอบอาชีพหลักทางเกษตรกรรม ร้อยละ 66.91 รองลงมาคือ อาชีพรับจ้างในภาคเกษตรกรรม ค่าขาย ไม่ได้

ประกอบอาชีพ รับจ้างนอกภาคเกษตรกรรมอื่นๆ (อาชีพการทอผ้า) ประกอบธุรกิจส่วนตัว รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ และเผ่าถ่าน คิดเป็นร้อยละ 11.15 5.95 5.57 4.46 3.35 1.12 และ 0.37 ตามลำดับ ไม่มีอาชีพรอง ร้อยละ 50.56 และมีอาชีพรอง ร้อยละ 49.44 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างในภาคเกษตรกรรม รายได้รวมของครัวเรือนเฉลี่ย 96,377.32 บาทต่อปี ค่าใช้จ่ายรวมของครัวเรือนเฉลี่ย 75,432.90 บาทต่อปี ลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ได้แก่ การเก็บหาของป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ น้ำผึ้ง ฯลฯ รายได้จากฟืนฟางหรือฟืนฟางป่าไม้ในพื้นที่เฉลี่ย 695.17 บาทต่อปี ขนาดพื้นที่ถือครองของครัวเรือนเฉลี่ย 12.35 ไร่ ส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ส่วนมากได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติคิดเป็นร้อยละ 89.59 โดยได้รับการเผยแพร่จากโทรทัศน์ สำหรับการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ภายใต้โครงการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ คิดเป็นร้อยละ 57.62 โดยเข้าร่วมในกิจกรรมโครงการส่งเสริมอาชีพปลูกไม้ผล และไม้ใช้สอยในครัวเรือน เพื่อลดการตัดไม้ทำลายป่ามากที่สุด ส่วนมากไม่ได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ คิดเป็นร้อยละ 62.45 หมู่บ้านเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการมีกฎ กติกา ระเบียบ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ทุกหมู่บ้าน สำหรับระยะเวลาของการมีกฎ กติกา ระเบียบ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มากที่สุด คือ 7 ปี และน้อยที่สุด 1 ปี และกลุ่มตัวอย่างที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่อยู่ภายใต้โครงการเพิ่มประสิทธิภาพการป้องกันรักษาป่าตามแนวพระราชดำริ กิจกรรมจัดทำฐานข้อมูลชุมชน/หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 7.06 ทั้งนี้ ได้มีการดำเนินโครงการฯ ที่บ้านโคกทม หมู่ที่ 11 ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2552 จำนวน 1 หมู่บ้าน

ความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

จากการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับความรู้มาก คิดเป็นร้อยละ 86.62 รองลงมาคือ

ระดับความรู้ปานกลาง และความรู้น้อย คิดเป็นร้อยละ 7.06 และ 6.32 ตามลำดับ โดยได้คะแนนสูงสุด 10 คะแนน ต่ำสุด 2 คะแนน และเฉลี่ย 9.15 คะแนน สำหรับคำถามที่ตอบถูกมากที่สุดคือ ป่าเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติ รองลงมาคือ การใส่ปุ๋ยพืชสดหรือปุ๋ยคอกทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ขึ้นและตอบถูกน้อยที่สุดคือ การสร้างฝายเขื่อนทำให้มีน้ำใช้ตลอดปี โดยไม่ต้องปลูกป่าเพิ่ม

การมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำ

จากการศึกษา พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำ ภายใต้โครงการดังกล่าวในภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.41 คะแนน และเมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่าทุกด้านอยู่ในระดับมากโดยการมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดเท่ากับ 2.51 คะแนน รองลงมา คือ การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา การมีส่วนร่วมในการ

วางแผน การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล และการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ของโครงการฯ ตามแผน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.49 2.40 2.35 และ 2.30 คะแนน ตามลำดับ

ผลการทดสอบสมมติฐาน

ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำ ภายใต้โครงการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ของหน่วยจัดการต้นน้ำห้วยสำราญ ได้แก่ ชาติพันธุ์ ตำแหน่งทางสังคมในชุมชน รายได้ของครัวเรือนจากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ ระยะเวลาของการมีภูมิกฎ กติกา ระเบียบ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และผลการดำเนินโครงการเพิ่มประสิทธิภาพการป้องกันรักษาป่าตามแนวพระราชดำริ กิจกรรมจัดทำฐานข้อมูลชุมชน/หมู่บ้าน (Table 1)

Table 1 Factors affecting people participation in watershed conservation under the extension and development project of community participation in conservation forest in Huai Samran Watershed Management Unit.

Independent variable	t	F	P Value
1. Gender	-1.25 ^{ns}	-	0.214
2. Age	-	0.19 ^{ns}	0.946
3. Ethnicity	-	20.21*	0.000
4. Education level	-	0.28 ^{ns}	0.756
5. Position in the household	-	0.93 ^{ns}	0.425
6. Social group membership being	-1.74 ^{ns}	-	0.084
7. Social position	-2.50*	-	0.014
8. Main occupation	-	0.69 ^{ns}	0.504
9. Household income from dependency on forest resource	-	4.73*	0.001
10. Household income	-	1.84 ^{ns}	0.092
11. Size of land holding	-	0.64 ^{ns}	0.531
12. Perception of information about natural resource conservation	-1.47 ^{ns}	-	0.142
13. Attended the training course in natural resource conservation	-1.54 ^{ns}	-	0.124
14. Duration of employing the rules and regulations for control the forest resource conservation	-4.15*	-	0.000
15. Knowledge of conservation natural resource	-	1.71 ^{ns}	0.183
16. Performance of the operations for increasing the efficiency of forest protection under the Project According to His Majesty the King's Royal Initiative and preparing the community data base	-7.56*	-	0.000

Remarks: * = significant at 5 percent; ^{ns} = not significant at 5 percent

จาก Table 1 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำภายใต้โครงการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ของหน่วยจัดการต้นน้ำห้วยสำราญ พบว่าชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำแตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 เมื่อทำการทดสอบความแตกต่างรายคู่ โดยใช้วิธี Scheffe ทดสอบพบว่าคนไทยเชื้อสายเขมรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำน้อยกว่าคนไทยเชื้อสายลาว และคนไทยเชื้อสายอื่น (คนไทยภาคกลางและภาคอื่น) เนื่องจากคนไทยเชื้อสายลาวมักได้รับความไว้วางใจ

จากคนในชุมชนให้เป็นผู้นำชุมชน จึงมีบทบาทในการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนมากกว่าคนไทยเชื้อสายเขมร ประกอบกับภาษาลาวที่ใช้ในการสื่อสารของคนไทยเชื้อสายลาวมีความใกล้เคียงกับภาษาไทยภาคกลาง ทำให้สามารถสื่อสารเข้าใจได้ง่ายกว่าภาษาเขมร ดังนั้นในการติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีใช้บุคคลในท้องถิ่น ย่อมทำให้การสื่อสารทำได้สะดวกและทำความเข้าใจได้ชัดเจนกว่า การชักชวนให้เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน จึงกระทำได้ง่ายและพบว่าคนไทยเชื้อสายเขมร โดยเฉพาะผู้สูงอายุจะไม่มีส่วนร่วมในการสื่อสารโดยใช้ภาษาไทยภาคกลาง ซึ่งสอดคล้อง

กับงานวิจัยของพีระ (2545) และการศึกษาของปนิดา (2548)

การมีและไม่มีตำแหน่งทางสังคมในชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำแตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 โดยกลุ่มที่มีตำแหน่งทางสังคมในชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำมากกว่ากลุ่มที่ไม่มีตำแหน่งทางสังคมในชุมชน เนื่องจากผู้นำชุมชนเป็นบุคคลที่คนในชุมชนให้ความเชื่อถือเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ จึงทำให้ผู้นำชุมชนต้องเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชนในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นผู้นำที่คนในชุมชนให้การยอมรับและไว้วางใจ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของชนานนท์ (2546) และงานวิจัยของอิทธิศักดิ์ (2549)

รายได้ของครัวเรือนจากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ที่แตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำแตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 เมื่อทำการทดสอบความแตกต่างรายคู่ โดยใช้วิธี Scheffe ทดสอบพบว่ากลุ่มที่มีรายได้ของครัวเรือนจากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่น้อยกว่าหรือเท่ากับ 500 บาทต่อปี มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำมากกว่า กลุ่มที่ไม่มีรายได้ของครัวเรือนจากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ อาจเนื่องมาจากกลุ่มที่มีรายได้น้อยกว่าหรือเท่ากับ 500 บาทต่อปี มีความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์มากกว่ากลุ่มที่ไม่มีรายได้ของครัวเรือนจากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ เพราะกลุ่มนี้เข้าใจดีว่าการอนุรักษ์คือ การบำรุง รักษาไว้เพื่อให้ราษฎรได้รับผลประโยชน์ต่อไปอย่างต่อเนื่อง จึงเต็มใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรม เนื่องจากทราบดีว่าจะได้รับผลประโยชน์จากการอนุรักษ์อย่างแน่นอน ส่วนกลุ่มที่ไม่มีรายได้ของครัวเรือนจากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่จะเข้าใจว่าป่าไม้ให้ประโยชน์อย่างไรบ้างน้อยกว่ากลุ่มที่เคยเข้าไปใช้ประโยชน์ ดังนั้นจึงให้ความสำคัญในเรื่องของกิจกรรมการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำน้อยกว่า อาจเป็นเพราะไม่คิดว่าตนเองได้ผลประโยชน์ใดๆ ที่เป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของวัชชัย (2547)

ระยะเวลาของการมีกฎ กติกา ระเบียบ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนแตกต่างกัน มีส่วนร่วม

ในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำแตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 เมื่อทำการทดสอบความแตกต่างรายคู่ โดยใช้วิธี Scheffe ทดสอบพบว่ากลุ่มที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีระยะเวลาของการมีกฎ กติกา ระเบียบ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ระยะเวลา 5-7 ปี มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำมากกว่ากลุ่มที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีระยะเวลาของการมีกฎ กติกา ระเบียบ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ระยะเวลา 1-4 ปี เนื่องจากราษฎรมีจิตสำนึกและเกิดความตระหนักเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ดังนั้นเมื่อมีการนำกฎ กติกา ระเบียบ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนมาใช้ในชุมชนเป็นระยะเวลานานมากขึ้น ก็เกิดความคุ้นเคยกับการปฏิบัติตามแนวทางที่ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดไว้ และเห็นประโยชน์ของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มากยิ่งขึ้น จึงยิ่งรู้สึกว่าการอนุรักษ์ป่าไม้เป็นสมบัติของส่วนร่วม ทุกคนในชุมชนควรเข้ามามีดูแลและรักษาให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน จึงสรุปได้ว่าระยะเวลาของการมีกฎ กติกา ระเบียบ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนต่างกัน จะมีผลต่อการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำแตกต่างกัน

การมีและไม่มีผลการดำเนิน โครงการเพิ่มประสิทธิภาพการป้องกันรักษาป่าตามแนวพระราชดำริ กิจกรรมจัดทำฐานข้อมูลชุมชน/หมู่บ้าน มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำแตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 โดยกลุ่มตัวอย่างที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีผลการดำเนิน โครงการฯ มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำมากกว่ากลุ่มที่ไม่มีผลการดำเนิน โครงการฯ เพราะเคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับการเข้าร่วมเวทีชาวบ้าน/เสวนา/ประชาคม เพื่อจัดทำข้อมูลเศรษฐกิจ และข้อมูลเชิงพื้นที่ ทำสำมะโนปัญหาของชุมชน จัดตั้งองค์กรในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กำหนดกฎ กติกา และระเบียบชุมชน กำหนดจัดทำแผน/กิจกรรม เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน และเข้าร่วมเวทีชาวบ้านสัญจรเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสร้างเครือข่ายกับชุมชนที่ดำเนินการด้านการอนุรักษ์เป็นผลสำเร็จ ตลอดจนร่วมในการประเมินผล

การจัดทำข้อมูลชุมชนร่วมกันเหมาะสมกับการเติบโตของต้นไม้ เป็นต้น ปริมาณการยึดคาร์บอนต่อปีของต้นไม้จะมีค่าสูงในช่วงแรกๆ ของการเติบโต

สรุป

การศึกษาการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำ ภายใต้โครงการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของหน่วยจัดการต้นน้ำห้วยสำราญ จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดศรีสะเกษ พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ย 45.57 ปี ส่วนใหญ่มีชาติพันธุ์เป็นคนไทยเชื้อสายเขมร การศึกษาระดับประถมศึกษา มีอาชีพหลักเกษตรกรกรรม เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมและไม่มีตำแหน่งทางสังคมในชุมชน มีขนาดพื้นที่ถือครองของครัวเรือนเฉลี่ย 12.35 ไร่ มีรายได้รวมของครัวเรือนเฉลี่ย 96,377.23 บาทต่อปี รายจ่ายของครัวเรือนเฉลี่ย 75,432.90 บาทต่อปี ส่วนใหญ่ได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมีความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระดับมาก และการมีส่วนร่วมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก กิจกรรมที่กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในระดับมากที่สุด คือ การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์ สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำ ได้แก่ ชาติพันธุ์ ตำแหน่งทางสังคมในชุมชน รายได้ของครัวเรือนจากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ระยะเวลาของการมีกฎ กติกา ระเบียบ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และผลการดำเนิน โครงการเพิ่มประสิทธิภาพการป้องกันรักษาป่าตามแนวพระราชดำริ กิจกรรมจัดทำฐานข้อมูลชุมชน/หมู่บ้าน ส่วนปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำ ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งในครัวเรือน การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม อาชีพหลัก รายได้รวมของครัวเรือน ขนาดพื้นที่ถือครองของครัวเรือน การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

- ชนานนท์ สุคนธ์โยธิน. 2546. ปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ต้นน้ำในพื้นที่หน่วยจัดการต้นน้ำแม่หล่ายอำเภอเมือง จังหวัดแพร่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ธวัชชัย สุขลอย. 2547. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านคลองทราย ตำบลวังน้ำเขียว อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ปนิดา เหมืองหม้อ. 2548. ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวไทยภูเขาที่มีความสัมพันธ์กับโครงการนาร่องการพัฒนาการมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการอุทยานแห่งชาติอย่างยั่งยืน อุทยานแห่งชาติดอยภูคา อำเภอปัว จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พีระ พันธุ์พิจิตร. 2545. ความล้มฤทธิ์ผลของการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำยมในหน่วยจัดการต้นน้ำดอยผาจิ จังหวัดพะเยา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ยุทธ ไกยวรรณ. 2553. หลักสถิติวิจัยและการใช้โปรแกรม SPSS. พิมพ์ครั้งที่ 1. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- สুবงกชจามีกร. 2526. สถิติวิเคราะห์สำหรับงานวิจัยทางสังคมศาสตร์. ภาควิชาสถิติ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- อิทธิศักดิ์ แฉวเที่ยง. 2549. การมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่บ้านหันทราย ตำบลหันทราย อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- Krejcie, R.V. and E.W. Morgan. 1970. **Educational and Psychological Measurement**. Minnesota University, USA.